

Makale Künyesi (Araştırma): Kınacı Baran, C. (2022). İki şair babanın gelecek tasavvuru: Abay ve Abdırahman (Abiş) - Fikret ve Halûk. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 686-710.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1131489>

İKİ ŞAİR BABANIN GELECEK TASAVVURU: ABAY VE ABDİRAHMAN (ABİŞ) - FİKRET VE HALÛK

Cemile KINACI BARAN¹

ÖZET

Kazak şairi Abay Kunanbay, modern Kazak edebiyatının kurucusu kabul edilmektedir. Şiirleri şiir sanatı bakımından yüksek seviyede şiirlerdir. Abay, şiirlerinin yanı sıra fikir ve nasihatlerini içeren Kara Sözder (Nesirler) isimli eseri de kaleme almıştır. Abay Kunanbay, kendisi eski tarz eğitim almakla birlikte, Rusça da öğrenmiştir. Öğrendiği Rusça ona yeni kapılar aralamıştır. Rusçası vasıtasıyla hem Rus hem de Batı kültüründen haberdar olmuştur. Böylece kendi toplumu ile gelişmiş toplumlar arasında muhakeme yapabilme olanağı bulmuştur. Halkının geri kalmışlığını gören Abay, bu tarihten sonra yenilikçi kimliği ile ön plana çıkmıştır. Abay her fırsatta, Kazak halkını içinde bulunduğu cahillik ve geri kalmışlıktan kurtulmaya, okumaya, bilgi ve sanat sahibi olmaya çağırmıştır. O, kendi nesli gelişme yolunda geç kaldığı için hayıflanırken, Kazak halkının geleceğini kurtaracak olan zümrenin gençler olduğunu düşünmüş ve bütün ümidini yetiştirmekte olan gençlere bağlamıştır.

Bu makalede, yenilikçi bir kimliğe sahip olan büyük Kazak ozanı Abay Kunanbay'ın oğlu Abiş şahsında yetiştirmeyi hayal ettiği Kazak gençliği ele alınmıştır. Makalede, Anadolu sahasında yaşamış ve Abay gibi yenilikçi, değişime açık düşüncelerle oğlu Halûk şahsında yeni bir Türk gençliği inşa etmeyi arzulayan Tefik Fikret ve onun arzuladığı gençliği sembolize eden Halûk üzerine de odaklanılmıştır. Farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen birbirlerine çok benzeyen iki şairin oğullarına yazdıkları şiirler ekseninde tasavvur ettikleri "ideal gençlik" anlayışı ortaya konulmuştur. Ayrıca Muhtar Avezov'un kaleme aldığı Abay Yolu romanında dile getirilen ana kahraman Abay Kunanbay, oğlu Abdırahman ve Abay'ın ideal gençlik tasavvuru bu makaleye kaynaklık etmiştir. İki şair ve onların tasavvur ettikleri "yenilikçi gençlik" anlayışı, iki şairin oğulları Abiş ve Halûk şahsında mukayeseli olarak ele alınmıştır.

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Doç. Dr. cemile.kinaci@hbv.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5997-776X>

Anahtar kelimeler: Abay Kunanbay, Abdırahman, Tevfik Fikret, Halûk, Kazak edebiyatı, Türk edebiyatı.

THE FUTURE DESCRIPTION OF THE TWO POET FATHERS: ABAY AND ABDİRAHMAN (ABİŞ) - FİKRET AND HALÛK

ABSTRACT

Kazakh poet Abay Kunanbay is accepted as the founder of modern Kazakh literature. In terms of poetic art, his poems are poems at a high level. In addition to his poems, Abay also wrote a literary work called Kara Sözdër (Prose), which includes his ideas and advice. Although Abay Kunanbay himself undergo an old-style education, he also learned Russian. The Russian he learned opened new doors for him. He became aware of both Russian and Western culture through his Russian language. Thus, he had the opportunity to reason between his society and developed societies. Seeing the backwardness of its people, Abay has become to the forefront with his innovative identity after this date. Abay has called on the Kazakh people to get rid of their ignorance and backwardness, to read, and to have knowledge and art on all occasions. While he lamented that his generation was late in the way of development, he had thought that the youth would save the future of the Kazakh people, and he placed all his hopes on the young people who are growing up.

In this article, the Kazakh youth that the great Kazakh poet Abay Kunanbay, who had an innovative identity, dreamed of raising in the person of his son Abish, was discussed. The article also focuses on Tevfik Fikret, who lived in the Anatolian field and aspires to build a new Turkish youth in the person of his son Haluk who is innovative and open-minded thoughts like Abay, and Haluk, who symbolizes the youth he desired. Despite living in different geographies, the understanding of the "ideal youth" envisioned by two poets who are very similar to each other in the axis of the poems they wrote to their sons was revealed. In the novel The Way of Abay written by Mukhtar Avezov, the main protagonist Abay Kunanbay, the ideal youth description of his son Abdırahim and Abay expressed, has been the source of this article. The two poets and their conception of "innovative youth" were discussed comparatively in the person of Abiş and Haluk, who are the sons of the two poets.

Keywords: Abay Kunanbay, Abdırahman, Tevfik Fikret, Halûk, Kazakh literature, Turkish literature.

GİRİŞ

19. yüzyılın sonlarında yazılı Kazak edebiyatının ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır. Abay Kunanbay da bu dönemdeki Kazak yazılı edebiyatının kurucusu olarak kabul edilir. Büyük Kazak ozanı Abay, edebiyatın yanı sıra Kazak toplumunun sosyal hayatıyla ilgili yeniliklere de öncülük etmiştir. Ondan sonra gelen Kazak aydınları ise Abay'ın açtığı yolda ilerlemiştir. Abay verdiği eserlerle ve düşünceleriyle kendinden sonra gelen Kazak aydınlarına örnek olmuştur (Biray, 2020, s. 91).

Kazak ozanı Abay Kunanbay, daha küçük yaşlarından itibaren Kazak sözlü edebiyatının ürünleriyle büyümüştür; eski tarz eğitim alarak yetişmiştir; bu bağlamda eserlerinin temel kaynağı da millî kültürdür. Özellikle de içinde doğup büyüdüğü Kazak sözlü edebiyatı onun kültürel yapısının esas kaynağını oluşturur (Ayan, 2017, s. 11). Bununla birlikte Abay, kendisini yetiştirerek daha sonra Rusça öğrenmiştir. Öğrendiği Rusça aracılığıyla Rus edebiyatını ve Rus kültürünü tanımıştır. O günkü şartlarda Ruslar, Kazak halkının nezdinde gelişmiş ve modern bir halk olarak görüldüğünden Abay da çocuklarını Ruslar gibi ilim ve teknikte başarılı olmaları arzusuyla Rus okuluna göndermiştir. O, çocuklarına Rus usulü eğitim aldırmaştır. O günkü şartlarda Kazaklar arasında çocuklarını Rus okuluna gönderen kişilerin sayısı çok azdır, hatta hiç yoktur. Abay kendi toplumu tarafından yadırganmasına rağmen çocuklarını daha iyi eğitim almaları adına Rus okuluna göndermiştir. Abay yeniliğe ve değişime açık bir Kazak'tır; Kazaklar arasındaki eski zihniyete karşı çıkar; Kazaklar arasında yaşayan, Kazak halkının gelişmesine engel olan “eski” ve “yanlış” geleneklerin karşısındadır; Abay, Kazaklar arasında yaşayan ruvculuk (boyculuk) anlayışına da bu sebeple karşı çıkar. Çünkü ruvculuk, Kazak toplumsal hayatında sıklıkla çatışmalara yol açmaktadır, toplum içerisinde bitmez tükenmez kavgalara neden olmaktadır (Kınacı, 2016, s. 370).

Abay, yaşadığı devirde toplum önderi olarak, Kazak halkının menfaatine olan şeyleri desteklemiştir, Kazak halkını geriye götüren, halkın gelişmesine engel olan bütün unsurların bırakılması gerektiğini halkına her fırsatta öğütlemiştir. Bunu yaparken halkına özeleştiri yapmaktan geri durmamıştır. O, Kazak halkında gördüğü eski zihniyete, yanlış anlayışlara, köhnemiş geleneklere her fırsatta karşı çıkmıştır.

Abay'ın hayatı boyunca tek amacı, Kazak halkının refah ve huzur içinde yaşamasını tesis etmek olmuştur. Kazak halkına refah ve huzuru getirecekler ise gençlerdir. Akıl ve bilimi kendine rehber edinen, çalışkan, gayretli ve sorumluluk sahibi gençler yetiştiği

takdirde, Kazak halkı içinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtulacak ve toplum olarak gelişecektir. Bu bakımdan Abay'ın Kazak halkının geleceğini emanet edeceği zümre gençlerdir. Abay eserlerinde gençlerin eğitimi ve sahip olması gereken vasıflar üzerinde sıklıkla durmuştur, eserlerinde bir gençlik ideali ortaya koymuştur. Oğlu Abdırâhman şahsında bu ideali sembolleştirmiştir (Sağlam, 2020, s. 469).

Modern Kazak edebiyatının kurucusu Abay ve oğlu Abdırâhman, Türk edebiyatındaki tanınmış şair Tefvîk Fikret ve oğlu Halûk'u akla getirir. Abay'ın ve Fikret'in oğulları ile ilgili yaklaşımları birbirine çok benzemektedir. Biri Kazak sahasında diğeri Anadolu sahasında tanınmış iki şair için oğulları, onun tasavvur ettikleri gelecek nesli sembolize etmektedir. Bu iki baba bütün ümitlerini oğullarına bağlamış ve onların şahsında bir gençlik ideali ortaya koymuşlardır.

Bu makalede yenilikçi düşüncelere sahip olan Kazak ozanı Abay Kunanbay'ın oğlu Abiş şahsında yetiştirmeyi arzuladığı Kazak gençliği ele alınmıştır. Makalede, Anadolu sahasında yaşayan, tıpkı Abay gibi oğlu Halûk şahsında yeni bir Türk gençliği inşa etmeyi hayal eden Tefvîk Fikret ve onun tasavvur ettiği gençliği sembolize eden Halûk üzerine de odaklanılmıştır. Her iki şairin oğullarına yazdığı şiirlerden hareketle onların tasavvur ettikleri “ideal gençlik” anlayışı ortaya konulmuştur. Ayrıca Kazak yazar Muhtar Avezov'un kaleme aldığı Abay Yolu romanında kurgulanan ana kahraman Abay Kunanbay, oğlu Abdırâhman imajları ve romandaki Abay'ın ideal gençlik tasavvuru makaleye kaynaklık etmiştir. Makalede, Abay ve Fikret, onların hayalini kurdukları “yeni nesil” anlayışı, iki şairin oğlu Abiş ve Halûk şahsında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

ABAY KUNANBAY (1845-1904) VE OĞLU ABDİRÂHMAN (ABİŞ) (1869-1895)

Büyük Kazak ozanı Abay, çocukluğunda eski tarzda eğitim almıştır. Semey şehrinde üç yıl medresede okumuş, burada Türkî (Çağatay Türkçesi), Arapça, Farsça ve İslâmî bilgiler öğrenmiştir (Tamir, 1998, s. 432). Ancak o, çocuklarının eğitimi söz konusu olduğunda, onları Rus okuluna göndermeye karar vermiştir. O günkü şartlarda ailesi ve toplum tarafından bu yaklaşımı ayıplansa da o bu karardan dönmemiştir. Dostluk kurduğu ve düşüncelerinden etkilendiği Çarlık karşıtı Rus Mihaylov Yevgeniy Petroviç ile yaptığı istişarelerden sonra kendi ailesi ile içgrup çatışması yaşamasına rağmen, oğulları Abiş, Mağaş ve kızı Külbadan'ı Rus okuluna vermiştir. Abay, çocukları şahsında Kazaklar arasından o zamanki Kazaklardan farklı, eğitilmiş, bilgili, ilim ve irfanla donanmış yeni bir nesil yetiştirmeyi arzulamıştır. Vaktiyle kendi yapamadıklarını Rus

tarzı eğitim alan bu yeni nesil Kazak gençlerinin gerçekleştireceğine inanmıştır. Muhtar Avezov, Abay'ın bu düşüncelerini *Abay Yolu* romanında şu şekilde dile getirmiştir:

Abay okumaya çok hevesli çocukları Abiş ve Magaş'ı gözünün önüne getirdi. **Onların işte bu Mihaylov gibi yeni nitelikli bir insan olduklarını görmüş gibi oluyor. Onların üzerindeki kıyafet Kazaklar gibi, Tobıktı² kıyafeti değil, şehirli kıyafeti. Gözlerinde gözlük, yüksek masa üstünde yığılmış kitaplar. Kahrn ciltlere gömülmüş okumuş, halk hâdimi, yeni neslin liderini görüyor. Değişen Kazak halkının yokunu arayan, bir serap misali geleceğin sahibi çocuklarını görür gibi oldu.** "Ö ömrü bir görsem ah! Ben yolu sizlere verdim, fakat hiç pişmanlık duymadan gittim ömürden! diyebilsem arzusuz baba ben olurum ah!" diye bir süre hayallere daldı (Avezov, 1990a, s. 504).

Abdiraşman (Abiş), Abay'ın hep arzuladığı geleceği temsil eden oğludur. Muhtar Avezov'un yazdığı *Abay Yolu* romanında Abiş'in imajı şu şekilde oluşturulmuştur: Rus usulü eğitim alır; Rusça bilir; doğrudan Rusya'yı görür ve Rusların içinde yetişir; Rus kültürünü tanır; Ruslara dostça bir bakış açısına sahiptir; modern bir Kazak gencidir; o günkü bozkır Kazaklarının aksine okuyan, düşünen, yorumlayan bir Kazak gencidir; din adı altında hurafelere inanan ve gelişmeye ayak direyen eski kafalı kitlenin karşısındadır; gelecekten umutludur, geleceğe pozitif bakabilen olumlu bir kahramandır.

Abay, Abiş'i o günkü yaygın Kazak zihniyetinin aksine, Rusça eğitimle, o dönemde modernliğin temsilcisi olan Rus halkına yakın olarak yetişirmiştir. O, modern bir Kazak gencidir. Rusya'da aldığı Rusça eğitim sayesinde o, bozkır Kazaklarından farklı olarak okuyan, düşünen, yorumlayan bir Kazak genci olarak yetişmiştir. Baba Abay, kendi çabasıyla ileri yaşlarında okuduğu kitaplar aracılığıyla Rusları tanımış, Rus dostları sayesinde Rus dünyasından haberdar olmuştur; ancak Abiş, doğrudan Rusya'yı görmüş ve Rusların içinde yetişmiştir. Dolayısıyla Abiş, o günlerde Rusya'daki çalkantılı döneme bizzat kendisi şahit olmuştur. Çarlık yönetimi ile Rusya'daki köylülerin arasındaki çatışmaları, onların arasında yaşayarak gözlemlemiştir. O, Çarlık'ın Rus köylülerinden durmadan çeşitli adlarla vergi aldığını görmüş, Çarlık yönetiminin adaletsizliklerine şahit olmuştur. Kazaklar arasında olduğu gibi Rusya'da da zenginlere ve halka yüklenen vergilere olan halk isyanlarını Abay'a anlatarak babasını da Rusya'da olan olaylardan haberdar eder. Rusya ile ilgili bildiklerini,

² Abay Kunanbay'ın mensup olduğu, Kazakların Orta Cüzüne bağlı Argın uruğu içinde yer alan Tobıktı oymağı.

gördüklerini babası Abay ile sürekli paylaşır. Abiş, Çarlık zulmü altında inleyen mazlum halka liderlik edebilecek biri olmadığı ve bu uyuyan halkı uyandıracak bir kuvvet olmadığı için üzüntü duyar (Avezov, 1990b, s. 129). O, Rusya'daki fakirlerin Rus Çarlığı'na isyanlarından babasına da bahsederek bu halk hareketleri hakkında babası Abay'ı bilgilendirir. Kazaklar gibi Rusya'daki sıradan halkın da zenginlerle ve Çarlık yöneticileriyle çatışma hâlinde olduğunu babasına anlatır. Rus Çarıçesi Yekaterina'ya karşı yapılan Pugaçev isyanı hakkında da Abay'a bilgi verir (Avezov, 1990b, s. 176). Bu bağlamda Abiş, bilgisi, akli ve Rusya'ya dair tecrübesiyle babası Abay'ı aydınlatan bir ışık gibidir. Abay, oğlu Abiş'in bilgisine hayranlık duymaktadır, onun bilgisine ve sözlerine itimat eder. Abay, bu sebeple oğluna Rusya'da eğitim aldıracağı için büyük mutluluk duyar. Çünkü oğlu ile yaptığı görüşmelerde onun aldığı eğitimin farkını hisseder. Bu sebeple baba Abay, Abiş'in düşüncelerine büyük değer verir ve onun düşüncelerini dikkate alır.

Abiş, gelecekte umutlu, geleceğe pozitif bakabilen bir kahramandır. O, babasına Rus halkının mücadelesi sonunda ileride mutlaka halka özgürlük ve eşitlik getirecek yeni bir düzenin kurulacağı müjdesini verir. Rus halkının bir gün bunu başaracağına olan inancını babasına anlatır (Avezov, 1990b, s. 218). Elbette Abiş'in romanda geçen bu düşüncelerinde Sovyet devri ideolojisinin romana tesiri de söz konusudur. Her ne kadar Abay ve Abiş Çarlık devrinde yaşamışlarsa da roman kurgusunda onlar Çarlık'ın adaletsizliğinden bunalmış ve filizlenmekte olan Sovyet yönetimine sempati duyan kahramanlar olarak gösterilmiştir. Romanda Abiş'in imajı da bu doğrultuda kurgulanmıştır. Abiş'in dilinden Çarlık tenkit edilirken, romandaki olayların tarihi açısından o günlerde yavaş yavaş filizlenmekte olan Sovyet yönetimi olumlanmıştır.

Romanda Abay gibi oğlu Abiş de Çarlık karşıtı bir imajla kurgulanmıştır. Bu sebeple Abiş, o dönemde Kazaklar arasında yaygın olan ve prestijli bir meslek olarak kabul gören Rusların askerî eğitimini almak istemez. Çünkü Abiş'e göre, askerî okul sığ düşünceli, sadece Çarlık'ın zorba iktidarını koruyan cahil kişiler yetiştirmektedir. Onun düşüncesine göre, Rus askerî okullarında halkın derdine kulak verilmediği gibi, özgür düşünce de zerre kadar dahi bu okulların eğitim sistemi içerisinde yer almamaktadır. Bu düşünceyle Çarlık politikalarının karşısında olan Abiş, Rus askerî okuluna gitmek istemez (Avezov, 1990b, 217).

Abiş, babası gibi Rusları dost ve modernliğin kaynağı olarak görür. O da babasının yolundan giderek o günkü şartlarda geri kalmış Kazak halkına, karanlık bozkıra ilim ve sanat ateşinin kıvılcımını

getirecek olan halkın Ruslar olduğunu düşünür. Tıpkı babasının görüşü gibi, Abiş'in bu düşüncesi *Abay Yolu* romanında "Rus'tan başka dost da kible de yok" şeklinde ortaya konulur (Avezov, 1990b, s. 240). Bu sebeple babası Abay gibi Abiş de romanda geleneksel zihniyete sahip Kazaklar tarafından "Ruşçu/Rus taraftarı" olarak yaftalanır.

Abay Yolu romanında Abiş de babası Abay gibi dindarlara karşı bir kahraman olarak kurgulanmıştır. O, Müslüman'ın şeriatından, Rus'un kanununu âdil ve merhametli bulur. Rus kanunlarının insan haklarını, insanların canını, malını koruyan kanunlar olduğu inancındadır (Avezov, 1990b, s. 393). Elbette romandaki bu kurguda dönemin hâkim Sovyet ideolojisinin etkisi edebiyatta da kendisini hissettirmektedir.

Abiş, babasının bütün ümitlerini bağladığı, Rus eğitiminden geçerek Kazak bozkırına ilmin ışığını getirecek, Kazak bozkırındaki karanlık ve cahil halkı aydınlatacak yeni neslin temsilcisidir. Ancak, Abiş babasının hayallerindeki evlat olarak yetişmesine rağmen, erken yaşta hastalanarak vefat etmiştir. Abay, oğlu Abiş'in ölümü üzerine büyük bir üzüntü yaşamıştır. Bu üzüntüsünü onun yazdığı şiirlerde görmek mümkündür.

Abdurahman³ Öldüğünde

Namus ve ar timsalyidın
Dikkatli, özenle çalışan...
İmanın tam, cesur idin
Gayretle çaba harcayan.
Yiğitlikte de var idin,
Öğrenmeye ise doymadın.
Genç yaştaydın ancak
Düşüncelerin derindi,
Ataların şanına layık idin.
Zaman ne kadar gaddardı

³ Abay'ın şiirleri çevrilirken Abdurahman'ın adı Abdurahman olarak yazılmıştır. Bu nedenle makale metninde ismin Kazakçadaki orijinal kullanımı olan Abdurahman ve kısaltılmış şekli Abiş tercih edilmiştir, sadece şiir çevirilerinde kaynağa bağlı kalınarak Abdurahman biçimi aynen kullanılmıştır.

Sevdiğimi elden aldı! (Abay, 2020, s. 250)

Dümkü Merhum Yiğit Abış adlı şiirde de Abay'ın oğluna olan sevgisi ve onu erken yaşta kaybetmekten dolayı yaşadığı üzüntü görülmektedir.

Dümkü merhum yiğit Abış

Benzemezdi hiç kimseye.

Yüreği sıcak, bedeni çelik,

Doğuştan benzersizdi.

Sığmazdı şöhreti elime,

Aklı yatkındı bilime.

Garipten çekmezdi elini,

Yapardı elinden geleni.

Kimseye mihnet yüklemez.

Çalışıp kazanırdı ekmeğini.

Birisine borcu olsa,

Öderdi hep fazla fazla.

Samimi, saf yüreğini,

Kirletmeden göçtü gitti.

Beklenmedik ölümden

Korkuyorum da demedi,

Olmaz kaderi değiştirmek

Sabırlı olmak gerek (Abay, 2020, s. 249).

Abış genç yaşta vefat ettiği için, babası Abay'ın onunla ilgili kurduğu büyük hayallerini gerçekleştirememiştir. Ancak Abay'ın etrafındaki, onun yolundan giden diğer gençler Abay'ın yolunu takip etmişler ve böylece Abay'ın umudu boşa çıkmamıştır. *Abay Yolu* romanında da roman sonunda her ne kadar Abay'ın öz oğlu Abış ölse de, onun yönlendirdiği ve eğitimleriyle ilgilendiği fakir ve sıradan halk arasından çıkan Kazak gençleri, Abay'ın hayalini kurduğu yeni bir devrin müjdecisi olmuşlardır.

TEVFİK FİKRET (1867-1915) VE OĞLU HALÛK (1895-1965)

Abay ve oğlu Abiş'in hazin sonu, Anadolu coğrafyasındaki tanınmış şair Tevfik Fikret ve oğlu Halûk'u akla getirir. Tevfik Fikret'in oğlu Halûk'a olan yaklaşımı ile Abay'ın Abiş'e olan yaklaşımı büyük bir benzerlik göstermektedir. Her iki şair baba için de oğulları, tasavvur ettikleri gelecek nesli sembolize etmektedir. Dolayısıyla her iki şair baba da oğullarından çok şey beklemiş, bütün ümitlerini onlara bağlamış ve onların şahsında bir gençlik ideali ortaya koymuştur.

Tevfik Fikret, Türk edebiyat tarihinde mizaç, karakter, ahlâk ve hayat felsefesi açısından en çok konuşulan, tartışılan şahsiyettir (Kaplan, 1995, s. 59). Servet-i Fünûn hareketinin lideri olan Tevfik Fikret 1867'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmed Tevfik'tir. Tevfik Fikret, Galatasaray'da devrin tanınmış hocaları olan Recâizâde Mahmud Ekrem ve Muallim Nâci'den ders görmüştür. Edebiyata ve özellikle şiire ilgisi bu dönemde ortaya çıkmıştır. Hocalarının teşviikiyle yazdığı eski tarzdaki ilk şiirleri Tercümân-ı Hakikat'ta yayımlanmıştır (1884-1885). Tevfik Fikret, Galatasaray'ı bitirdikten sonra memurluk hayatına başlamıştır. Değişik memuriyetlerde bulunduktan sonra hayatının sonuna kadar sürdüreceği Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yapmıştır (Akyüz, 1995, s. 95).

1896 yılı başlarında edebiyatta yenilik yapmaya hevesli gençlerle yeni bir edebî topluluk kurmayı arzu eden Recâizâde Mahmud Ekrem'in çabalarıyla Servet-i Fünûn adıyla edebî bir dergi kurulmuştur. Ardından Tevfik Fikret bu derginin başına geçmiştir. Servet-i Fünûn böylece Tevfik Fikret'in yönetiminde Şubat 1896 tarihli 256. sayısından itibaren edebiyatta ve özellikle şiirde yenilik yapmak isteyen gençlerin toplandığı bir edebiyat merkezi haline gelmiştir (Uçman, 2012, s. 9). Türk edebiyatı tarihinde birinci ve ikinci Tanzimat neslinden sonra edebiyatta Batılı anlamda asıl yenilikleri gerçekleştiren Servet-i Fünûn (Edebîyat-ı Cedide) topluluğunun bütün faaliyeti büyük ölçüde Tevfik Fikret'in yönetimindeki bu dergi etrafında gerçekleşmiştir (Uçman, 2012, s. 10). Servet-i Fünûn topluluğu aralarındaki çeşitli anlaşmazlıklar nedeniyle beş yıl gibi bir süre sonunda dağılınca, Tevfik Fikret'in bu hareket içerisindeki faaliyetleri de sona ermiştir.

Tevfik Fikret, diğer bütün Servet-i Fünûncular gibi Sultan Abdülhamid devrindeki istibdat idaresinden şikâyetçidir. O, hep bu idareden kurtulup özgürce yaşayacağı yerin hayalini kurmuştur. Şiirlerinde de böyle bir yeri dile getirmiştir. II. Abdülhamid dönemi İstanbul'una lânetler yağdıran üslûbuyla şiirler kaleme almıştır ve bu

şiiirler o dönemde geniş bir yankı uyandırmıştır. Bu şekilde 1902'de kaleme aldığı *Sis* şiiri, Fikret'in o dönemdeki hürriyetsizliğe karşı muhteşem bir çıkışı olarak görülmüştür (Akyüz, 1995, s. 96). *Sabah Olursa* adlı şiirinde ise oğlu Halûk'un şahsında gelecek nesillerin kurtuluşuna dair ümitlerini dile getirmiştir. Ona göre, bir gün bu istibdat yönetimi sona erecektir, işte o zaman Halûk'un nesli söz sahibi olacaktır. Yine bu düşünceler içerisinde o, kaleme aldığı *Mâzî-Âti*'de de geçmiş ile geleceğin karşılaştırmasını yapmıştır (Uçman, 2012, s. 10).

Fikret, Servet-i Fünûn'dan ayrıldıktan sonra hiçbir devlet hizmetini kabul etmemiş, yalnızca Türkçe öğretmenliğine devam etmiştir. Zaten hürriyetsizliğin ağır baskısı altında bulunan Tefvik Fikret, 1905 yılında art arda babası ve kız kardeşini kaybetmiştir. Bu kayıplar onu derin bir üzüntüye boğmuştur, zaten dış dünyaya kendini kapatan şair, bu tarihten sonra daha da içine kapanmıştır. Aynı yıl Aşiyân adını verdiği evi inşa ettirerek burada inziva hayatı yaşamaya başlamıştır (Akyüz, 1995, s. 97).

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine Tefvik Fikret büyük bir sevinçle inzivadan çıkarak hem daha pozitif şiirler yazmaya başlamış hem de küs olduğu arkadaşları ile barışarak içe kapanık ruh halinden çıkmıştır (Uçman, 2012, s. 10). Daha önce kendi için hayaller kuran, ferdî şiirler yazan Fikret, II. Meşrutiyet'ten sonra toplum ve insanlık adına hayaller kurmaya başlamış ve sosyal gayeli şiirler yazmıştır. *Halûk'un Âmentüsü* Fikret'in bu şiirlerinden biridir (Kaplan, 2005, s. 180).

Küçük yaşından itibaren sanata yetenekli olan, şiir ve resim ile uğraşan Tefvik Fikret'in ilk şiir denemeleri divan edebiyatı tarzındadır. Bunda eski edebiyat taraftarlarının lideri konumunda olan Muallim Nâci'nin edebiyat öğretmeni olması etkili olmuştur. Ancak Recâizâde Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid'i tanıdıktan sonra onların tesiri altında kalmış ve Batı edebiyatının en güçlü temsilcilerinden biri haline gelmiştir. Fikret'in üslûbundaki Ekrem-Hamid etkisi 1894'e kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihten sonra kendi özgün üslûbunu yaratmayı başarmıştır (Akyüz, 1995, s. 95-96). Servet-i Fünûn'un başına geçtiği 1896 yılından itibaren topluluğun dağılışına kadar geçen beş yıl içinde daha çok sanat için sanat anlayışı doğrultusunda ferdî ön plana çıkaran şiirler yazmıştır. Bu tarihe kadar hayata ve insanlara iyimser bir gözle bakan, Allah'a inanan, dinî görevlerini yerine getiren *Tevhid* ve *Sabah Ezanında* gibi şiirler yazan Fikret, devrin karamsar havasının da etkisiyle mizacında meydana gelen birtakım değişikliklerle giderek kötümser olmaya, hayattan ve çevresinden şikâyet etmeye, dine karşı kayıtsız, hatta düşmanca bir

tavır almaya başlamış, özellikle de aile hayatındaki mutsuzluk zamanla bütün yaşayışını karartmıştır. Hayata bakışındaki bu köklü değişikliği bazı edebiyat tarihçileri kısmen genetik, kısmen şeker hastalığından kaynaklanan ıstırap ve istibdat rejimine karşı duyduğu kin ve nefrete bağlamışlardır (Uçman, 2012, s. 11).

Fikret'in hayatında, kötümser mizacının değişmesinde ve hayata bağlanmasında oğlu Halûk'un önemli rolü olmuştur. Böyle bir mizaca sahip olan ve İstibdat devrinin boğucu havasıyla kötümserliği iyice artan Tevfik Fikret'in yeniden hayata tutunmasında 1895 yılında doğan oğlu Halûk en önemli âmillerden biridir (Kaplan, 1995, s. 130). Halûk, Fikret'in kısa bir süre de olsa hayata bakışını değiştirmiş ve onda özellikle II. Meşrutiyet'ten sonra yazacağı şiirlerde görülen geleceğe ümitle bakma düşüncesini uyandırmıştır. Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*'de Halûk için yazdığı beş şiire yer vermiştir. Halûk'u İskoçya'ya gönderdikten sonra onun için yazdığı manzumelerin bir kısmını bir araya getirdiği *Halûk'un Defteri*'nde oğlunu ülkede inkılap yapacak gençliğin sembolü olarak görmüştür ve burada ülkenin geleceği üzerinde düşünmüştür. Fikret'in hayaline göre, Halûk gittiği ülkede ilim ve fen tahsil edecek, öğrendiklerini memleketine getirecektir. Kitaptaki en çok tartışılan şiirlerden biri olan *Halûk'un Âmentüsü*'nde, Âmentü'deki iman esaslarının yerini tamamen dünyevî inançlar almıştır. Burada idealleştirilen kişi akla ve bilgiye, gelişmeye, hakkın kuvvete üstün geleceğine, insanlar arasında kardeşliğe ve dünya birliği idealine inanan yeni bir insan tipidir. Hayatının son yıllarında yazdığı *Şermin* ise onun doğrudan doğruya özlemini çektiği yeni insan tipiyle ilgilidir. Bu kitaptaki şiirler yeni Türkiye için Amerikan terbiyesine göre yetiştirilmesini arzuladığı, pratik hayatta başarılı olabilecek insan tipinin idealize edilmesinden ibarettir. Fikret, bu insan tipinin yeni bir eğitim metoduyla yetiştirilebileceğine inanmıştır. Galatasaray'da çalıştığı dönemde de bu düşüncelerini uygulamaya geçirmiştir (Uçman, 2012, s. 12). Fikret, medeniyet ve kalkınma yolunda toplumunun ileri gitmesini istemiş, gençliğe, millet ve memleketi yükseltme yolunda idealizm aşılama gayret etmiştir (Korkud, 1970, s. 249).

Halûk, babası Fikret'in ölümünden sonra en çok konuşulan, hakkında tartışmalar yapılan, eleştirilen bir isimdir, günümüzde bile söz konusu tartışmaların odağı olmuştur. Fikret'in onunla ilgili yüksek beklentileri ve umutları, bu tartışma ve eleştirilerin sebeplerindendir. Türk edebiyatı ve toplumu Halûk'u babasının kurgusunda her açıdan donanımlı bir genç, vatani kurtaracak kahraman olarak tanımıştır. Halûk bilgiyi ve gücü elinde bulunduran Batı dünyasından bu gücü çalıp, Türk toplumunun hizmetine sunacak olan Promete'dir. Ancak gerçekte Fikret'in kurgusundan çok farklı olarak Halûk'un yaşamı

babasının idealleri doğrultusunda ilerlememiştir. Hayat onu bambaşka yerlere sürüklemiştir (Kaplan, 2015, s. 187). Fikret'in bin bir umutla eğitim almak amacıyla yurt dışına, İskoçya'nın Glasgow şehrine gönderdiği Halûk, daha babası vefat etmeden önce Hristiyanlığı kabul etmiş ve ardından papaz olmuştur. 1913 yılında Amerika'ya gitmiş, mühendis olarak çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği ve kiliselerde papazlık yapmıştır. Bir daha asla yurda dönmeyerek 1965 yılında Amerika'da hayatını kaybetmiştir. Tevfik Fikret'in adına şiirler yazdığı, tasavvur ettiği her açıdan donanımlı gençliği sembolize ettiği Halûk, babasının cenazesinde dahi bulunmamıştır.

HALÛK'UN DEFTERİ ŞİİR KİTABI VE İKİ ŞAİR BABANIN OĞULLARINA BENZER YAKLAŞIMLARI

Tevfik Fikret, mühendislik tahsili yapmak üzere 1909'da İskoçya'ya gönderdiği oğlu Halûk için yazdığı şiirleri *Halûk'un Defteri* adıyla yayınlamıştır (1911). Kitabın adından da anlaşılacağı üzere Tevfik Fikret'in oğlu Halûk ile ilgili şiirleri bu kitapta toplanmıştır. Şiirlerde Halûk bir semboldür. Tevfik Fikret, oğlu Halûk şahsında dönemin bütün gençlerine seslenmiştir. Kitapta, yeni bir eğitim sistemiyle yetişecek olan, yeni bir nesil Halûk ile sembolize edilmiştir.

Halûk'un Defteri'nde Tevfik Fikret'in oğlu Halûk'a verdiği sosyal, ahlâki, milli ve insanî öğütler yer almaktadır. Şair, oğlu Halûk şahsında aslında o dönemin bütün gençlerine seslenmiş, sesini onlara duyurmak istemiştir (Korkud, 1970, s. 251).

Halûk'un Defteri bir bakıma Fikret'in memleket gençleri için düşündüklerini, hissettiklerini, arzuladıklarını, ümit ettiklerini ve ideallerini formüle ettiği şiir kitabıdır (Kaplan, 1995, s. 166). Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm *Halûk'un Defteri*, ikinci bölüm *Hayâta Karşı Beşer* ve üçüncü bölüm ise *Hitâbeler* adını taşımaktadır (Tevfik Fikret, 2006, s. V-VI).

Kitapta gençliğe yol gösterme fikri esastır. Fikret, oğlu Halûk'u memlekette yenilik yapacak, o güne kadarki düzeni değiştirecek gençliğin sembolü olarak görmektedir. Fikret oğlunu geri kalmış memleketi kurtaracak bir kahraman olarak düşünmüştür. Onun inancına göre Halûk, Avrupa'ya gidecek, orada kendisini geliştirecek, her açıdan donanımlı bir genç olacak, orada ne bulursa, sanat, fen, itimat, itina, cesaret, ümit, hepsini alıp yurda getirecektir (Kaplan, 1995, s. 167).

Fikret bu düşüncesini *Halûk'un Veda* adlı şiirinde şu şekilde ortaya koymuştur.

...

Bu geçit işte böyle dar, mu'vec;
Ey şetaretlı yolcu, sen yürü, geç.
Sen bu menhelde kalma, sıçra, atıl,
Bir ziya kârbânı bul ve katıl.

**Gez, dolaş, kâinât-ı efkârı,
-Dâima önde, dâima yukarı! -
Pür-tehâlûk, hayât ü kuvvetten
Ne bulursan bırakma: san'at, fen,
İ'timâd, i'tinâ, cesaret, ümîd,
Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfid.**

Bize bol bol ziya kucakla, getir:

Düşmek etrafı görmemektendir (Tevfik Fikret, 2006, s. 38).

Abay Kunanbay da oğlu Abış'ın ilimle uğraşmak için diyar diyar gezmesine imrenerek bakmaktadır. Dünyanın değişik yerlerini görüp tanıyarak Abış'ın ilmini artırdığına inanmaktadır. Abay'ın aşağıdaki şiiri *Abdurahman'ın Ölümüne* adını taşımaktadır. Bu şiirde Abay, Abış'ın ideal özelliklerle yetişmesine, pek çok ülkeyi görerek kendini geliştirmiş olmasına vurgu yapmaktadır.

Az ömrünü uzatmış,
Bilimle hemhal olunca
**Gördüğü yerler artmış,
Öğrenip, okuyunca.**

**Kırım, Kafkas, Türkistan,
Rusya, Sibiry kalmadı.
Dolaşarak dört bir yanı,
Görmekten geri durmadı (Abay, 2020, s. 252).**

Halûk'un Defteri'nde Fikret Halûk şahsında bütün Türk gençliğine seslenmektedir. O, memleketin gençlik ile ilerleyeceğine inanmaktadır. *Ferdâ* şiirinde onun gençlere hitabı söz konusudur. Memlekette artık yeni bir devir başlamıştır. Yenilikler artık bu yeni nesil için yapılmaktadır. Gençlerin önünde saf ve tertemiz bir seher vardır. Fikret'in cehennem olarak nitelediği geçmiş ebediyen sönmelidir (Kaplan, 1995, s. 176).

Ferdâ senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb...

Her şey senin değil mi ki zâten?..

Sen, ey şebâb, Ey çehre-i behîc-i ümîd, işte ma'kesin

Karşında: bir semâ-yi seher, saf ü bî-sehâb,

Aguuş-i lerce-dârı açık, bekliyor... Şitâb!

Ey fecr-i hande-zâd-ı hayât, işte herkesin

Enzârı sende; sen ki hayâtın ümidisin,

Alnında bir sitâre-i nev, yok, bir âf-tâb,

Âfâka doğ, önünde şu mâzî-i pür-mihen

Sönsün müebbeden (Tevfik Fikret, 2006, s. 72-73) .

Fikret gibi Abay da kendisini eski neslin bir temsilcisi olarak görür. Kendileri için artık çok geçtir ama oğulları ve onların şahsında bütün gençler için yapılacak daha çok şey vardır. Tıpkı Fikret gibi Abay da gençlere seslenir, onlara öğüt verir. *İlim Öğrenmeden* adlı şiir Abay'ın gençlere öğütlerinden ibaret olan bir şiirdir.

İlim öğrenmeden böbürlenme,

Makama gelmeden övünme,

Havaya girip sevinme,

Eğlenip yersiz gülme.

Şu beş şeyden uzaklaş,

Beş şeye acele yaklaş.

Adam olmaksızın murat.

Daha öndedir hayat,

Gelecekten kaygılı olasınız.

Gıybet, yalan, övünme,

Bir de israf, üşenme

Beş düşmandır, bilesiniz.

Öğrenme, çalışkanlık, tefekkür,

Kanaat ve merhamet akil insanın

Beş erdemi, beş dostudur inanın!

Kötülük görseniz, nefret uyandıran,

İçinizde soğutarak unutun.

İyilik görürseniz, alın ibreti,

Onu her zaman akılda tutun.

Âlim olmaz mısınız ilmi seçseniz,

Bu çocukluktan bir vazgeçseniz?

Benzemeye çalış, olmasan bile,

“Onun gibi olmak nere. Ben nere?”

Demeyiniz bir âlimi görünce.

İlme sırt dönerseniz,

Onu kim verebilir size?

Yanmadan sönerseniz?

Gerçek servet ilimdir,

İlme gönül verseniz.

Bilenlerin sözünü

Aşk ile dinleseniz.

...

Cahil ne söylese söylesin,

Düşmeyin asılsız sözün peşine.

Size söylüyorum, budur endişem.

Kendi faydanıza, öğreneniz siz,

Uzak durursanız her kötülükten

Yıldan yıla daha da gelişirsiniz... (Abay, 2020, s. 69-70-71)

Halûk'un Defteri şiir kitabında Fikret'in yenilik ümidi dikkati çekmektedir. II. Meşrutiyet ve Halûk, Fikret'in bu kitapta ümitvar bir üslûbu benimsemesine yol açmıştır. Ayrıca Galatasaray'da etrafında toplanan ve ona büyük saygı duyan gençlerin de ondaki bu ruh halinin doğuşuna tesir ettiğini söylemek mümkündür. Fikret bu yıllarda toplumun en canlı zümresi olan gençlik ile hemhal olmuştur. *Halûk'un Defteri'*ne hâkim olan üslûp hitabet üslûbudur. Bu kitabında şair lirizmi bir kenara bırakarak adeta bir hatibe dönüşmüştür (Kaplan, 1995, s. 177). Abay için de gençler yurdun ümit ışığıdır. Kendisini eski neslin temsilcisi gören ve geri kalmış kendi nesli için hayıflanan Abay da gençlere yönelik yazdığı şiirlerde Fikret ile aynı üslûbu benimsemiştir. O da gençlere bir hatip edasıyla seslenir, onlara öğüt verir ve yol gösterir.

Halûk'un Defteri, Fikret'in vatani için aradığı bir çıkış kapısının formülü gibidir. Bu çıkış kapısının anahtarları, bilimle, fenle yani eğitimle açılacaktır. Bu eğitimi alıp kendini geliştiren gençler, ülkenin bütün sorunlarına çare olacak ve yurdun bütün sorunlarına son vereceklerdir. Ancak yeni nesle öncü olacak ve onları yönlendirecek bir isim de gereklidir. Bu kişi Fikret'in kahramanı Promete; oğlu Halûk'tur (Kaplan, 2015, s. 211). Dolayısıyla *Halûk'un Defteri'*nin ilhamı doğrudan Halûk olmuştur. Fikret şiirlerde oğluna sesleniyormuş gibi görünse de aslında o, memleketin bütün gençlerine hitap etmiştir.

*Halûk'un Defteri'*ndeki şiirlerin bazı ortak yönleri vardır. Bu şiirlerde Halûk ve diğer Türk gençlerinin yapması gereken tüm işler sıralanmış ve bıkmadan usanmadan gençlerin bu doğrultuda çalışmalarını istenmiştir. Çünkü Fikret, o güne kadar uyuyan milletin artık uyandırılması gerektiği kanaatindeydi. Fikret, yazdığı şiir kitabı *Halûk'un Defteri'*yle bunu düşünmekte ve gençliğe iyi/güzel bir yaşam ve hayat göstermekte/sunmaktadır (Kaplan, 2015, s. 211).

TEVFİK FİKRET VE ABAY KUNANBAY ARASINDAKİ BENZERLİKLER

1. Abay, Abdırâhman şahsında gençlere daima akıllı ön planda tutmalarını öğütlemiştir. Fikret için de akıl her şeyin üzerindedir. Fikret'in bu konudaki düşüncesini *Halûk'un Âmentüsü* şiirinde

görmek mümkündür. *Halûk'un Âmentüsü'*nde akıl bâtılın yerine geçecektir.

Akılın, o büyük sâhirin î'cazı önünde

Bâtıl geçecek yerlere hüsrarla, inandım (Tevfik Fikret, 2006, s. 31).

2. Fikret, fen sayesinde dünyanın cennete çevrilebileceğine inanmaktadır. Abay da bilimin böyle bir gücü olduğunu düşünmektedir.

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,

Her şey olacak kudret-i irfanla ... İnandım (Tevfik Fikret, 2006, s. 31).

Fikret, özellikle bilgiye, ilme önem vermiştir. İnsanlara, doğruyu, yanlış gösteren bilgidir. Bilgi dünyayı aydınlatan ışıktır (Kaplan, 1995, s. 168). Aşağıdaki dizede Tevfik Fikret bunu dile getirmiştir.

Bize bol bol ziya kucakla getir;

Düşmek etrafı görmemektendir (Tevfik Fikret, 2006, s. 38).

Abay da *İlim Öğrenmeden* adlı şiirinde gençlere verdiği öğütte akli ön planda tutmalarını, asılsız söze, cahillere inanmamalarını öğütlemektedir.

Akla uymayana inanmayın,

Söylenen her söze kanmayın.

İster ihtiyar desin, isterse zengin,

Her söyleneni doğru sanmayın.

Hep akilla galip gelin siz,

Cahile fırsat vermeyin asla,

Hakikatten ölseniz (Abay, 2020, s. 70).

3. Her iki şair de dine karşı cephe almış, iyi yetişmiş insanı ve ilmi her şeyin üstünde görmüştür. Bu durum Tevfik Fikret'te daha yoğun hissedilmektedir. Fikret, dinin toplumu geri bıraktığına inanmıştır ve şiirlerinde dine karşı bir duruş sergilemiştir. Fikret ile mukayese edildiğinde gerçekte Abay'da dine karşı duruş Fikret'ininki kadar açık görülmesi de, Muhtar Avezov'un roman kurgusunda Abay da dine karşıdır. Dindar olan, Hac seyahatine giden babası Kunanbay

ile devamlı çatışır. Abay'ın şiirlerine bakıldığında ise o daha çok takiyeci din adamlarının din adı altında halkı kandırmasına, onların halk arasında din adamı kisvesi altında büyük saygı ve kabul görmesine tepkilidir. Abay, gerici din adamlarının halk arasında din adı altında yaydığı hurafelerin toplumu geri bıraktığını düşünmüştür. Bu tipteki din adamlarına karşı durmuştur.

Fikret *Halûk'un Âmentüsü*'nde, İslam dininin esaslarını reddedip onun yerine Halûk için yeni bir iman esası ortaya koyar. Fikret'in Halûk şahsında ortaya koyduğu yeni insan kimliği artık İslam esaslarına göre değil Fikret'in ortaya koyduğu yeni iman esasları ile hareket edecektir. Bu yeni insanın inandığı kıymetleri birer düstur olarak Fikret şu şekilde sıralar:

- 1) İnsanın kendi kendisine, akıl ve bilgisine inanması
- 2) Terakki fikri
- 3) Hakkın kuvvete galebe çalacağı inancı
- 4) İnsanlar arasında birlik ideali
- 5) Varlıkta "kudsî ve muallâ, bir kudret-i külliye"nin mevcudiyetine iman (Kaplan, 1995, s. 172)

Fikret *Halûk'un Âmentüsü* şiirinde eski din anlayışına karşı yeni bir iman koymak istemiştir. Fikret'in idealize ettiği yeni neslin temsilcisi olarak düşündüğü Halûk artık İslâm Âmentüsü ile değil, Fikret'in ortaya koyduğu bu yeni esaslara iman edecektir. *Halûk'un Âmentüsü*'nde yeni neslin iman edeceği esaslar şunlardır: 1) İnsanın kudreti, 2) Dünyanın birliği, 3) Terakki, 4) Akıl, 5) Hak, 6) Hürriyet, 7) Fen (Kaplan, 2005, s. 180).

Halûk'un Âmentüsü her ne kadar âmentü olarak nitelendirilse de bu şiir dini değil dünyevi inançları ele almaktadır. Fikret bu şiire âmentü derken hem Müslümanlığın esaslarını değiştirmek istemiş hem de yeni fikirlere bir kutsiyet kazandırmaya çalışmıştır (Kaplan, 1995, s. 173).

Abay da şiirlerinde din adamlarından, mollalardan şikâyetçidir. Cahil din adamları, ona göre din kisvesi altında halkı kandırmaktan başka bir şey yapmaz. Abay, *Gözü Var Ama Beyni Yok* adlı şiirde bu özellikteki din adamlarını eleştirir.

- Molla kitabı tersten okur,
Büyük sarık, uzun cübbe.
Gönlü parada, gözü kör,

Kartal gibi düşkün yeme (Abay, 2020, s. 185).

4. Her iki şair de kendilerini zamanın gerisinde kalmış, geçmiş neslin temsilcisi olarak görüp hayıflanırken, oğullarını memleketlerini kurtaracak yeni neslin temsilcisi olarak düşünmüştür. Fikret kendisi ile oğlunu mukayese etmiş, onu geleceğin, kendisini ise geçmişin insanı olarak değerlendirmiştir. Aynı düşünce Abay'da da vardır. Abay kendi neslinin aydınlanma trenini kaçırdığına hayıflanırken, oğlu Abiş'in nesli için sevinir. Onlar Abay'ın nesli gibi cahil ve geri kalmış olmayacak, yenilik trenini yakalayacaktır. Abay'ın *Abdurahman'ın Ölümüne* başlıklı şiirinde bu durumu örneklendirmek mümkündür.

Çok idi bir ihtiyardan
Görgüsü de bilgisi de..
Bizim için üzüldü,
Kederle kalacaklar diye.

Yeni neslin başıydı o,

Bense eski neslin sonu...

Arman (*ukde*) denen acı bu,

Cana işledi hissettim bunu (Abay, 2020, s. 253).

5. Fikret, insanlar arasında kardeşlik ve dünya birliği idealine inanmaktadır. Bu düşüncesini *Halûk'un Âmentüsü'*nde aşağıdaki mısralarda dile getirmiştir.

Toprak vatanım, nev'-i beşer milletim... İnsan

İnsan olur ancak bunu iz'ânla, inandım (Tevfik Fikret, 2006, s. 29).

O, bu idealin gerçekleşebileceğinden emin olmasa da onun en büyük hayali bu idealin bir gün gerçekleşmesidir.

Abay da da halklar arasındaki dostluk ve kardeşlik fikrine vurgu vardır. O da kendilerine en yakın ve en gelişmiş komşuları durumundaki Ruslar ile çatışmak yerine onlarla iyi ilişkiler geliştirerek onlarda iyi olan ne varsa onu almak gerektiğini düşünür. Onun bu düşünceleri Muhtar Avezov tarafından *Abay Yolu* romanında şu şekilde ortaya konulmuştur.

Halk için de benim için de dünyanın en önemli şeyi bilim ve sanattır. **Bu sanat ise Ruslardadır. Ben bütün yaşamdan alamadığım bu elzem şeyi onlardan alabilecek isem, neden onlar benim yabancımlar olsunlar?.. Onları yadırgamam, onlardan uzaklaşmam ancak cahillik olur, fakat bir erdem olmaz** (*Abay Joli Birinşi Kitap, 1990, s. 283*).

Yine *Abay Yolu* romanında Abay, ceditçi aydınların din kardeşliği ve kafire düşmanlık düşünceleriyle Ruslara düşmanlık beslemelerinden, onların Kazak halkını Ruslardan uzaklaştırmaya çalışmalarından rahatsızlık duyar. Abay, Ruslara düşmanlık beslemek yerine, onlara yaklaşmanın, onların bilimini, sanatını, eğitimini örnek almanın gerekliliği düşüncesindedir (Kınacı, 2020, s. 384).

... Müslümanın sözüne güvenerek kendilerinin karanlık inançlarını gerçekleştirmek için kimi olursa olsun kullanmak, alet etmek. ... bunların bir kısmı uzağa gitmekte. Rusya içinde oturup, gözyaşını dindirene karşı halkı düşman olarak yetiştiriyorlar. Deminkilerin ağzından bunun kokusu geliyor. “Din kardeşliği”, “kafire düşmanlık” diye nice öğüt, vasiyet dolup taşıyor. **Kendilerinin üstatları Trotskiy’de, Kazan’da, Kırım’da, ta Buhara Şerif, Semerkant’ta, daha da ötede Halife yurdu denilen Mısır, Mekke ve Medine’de. “Binbir gece” zamanının tiranlığını muhafaza eden sultanı İstanbul’da, Türklerde.** Onların bir kısmından bazen bana selam gelir. Yine mektup, bazen de gazetede yer alan öğütleri de elimе ulaşıyor. Tanıyorum, düşünüyorum da, bazen kızarak kaygılanıyorum. Bütün niyetleri, İslam’ın beş şartıyla sarıklı mollaya kul etmek. Başka dünyanın yeniliğinden bu günkü halkı, gelecek nesli uzakta, karanlıkta tutmak. Özellikle de **korkunç olarak gösterip, ürküttükleri şey bu Rus halkının sanatı ve bilimi, talim terbiyesi: “Bizler din kardeşleriyiz”, “o, din düşmanımız, uzak dur, kabul etme, düşman ol” demekten başka bir öğütleri yok** (*Abay Joli Ekinşi Kitap, 1990, s. 390-391*)!..

6. Kazak şairi Abay ve Anadolu şairi Tevfik Fikret, tasavvur ettikleri gençlik idealini oğulları şahsında ortaya koymuştur. Her iki şair de oğullarını, yetişmesini arzuladıkları yeni nesil, kendilerinden bayrağı devralarak vatani kurtaracak olan kahramanlar, aydınlık gelecek devrin temsilcisi olarak düşünmüştür.

7. Her iki şair de çocuklarının eğitimine büyük bir önem vermiştir. İki baba da onların iyi yetişmesi için elinden geleni yapmıştır. Abay, Abdırhanman’ı o günkü şartlarda Kazak halkının çok meyletmediği ancak eğitim seviyesi daha ileri olan Rus okuluna göndermiş, Rusça eğitim almasını sağlamış, kendisi hayatı boyunca memleketi Semey şehrinden dışarı çıkmamış olmasına rağmen, oğlu

Abdirahman'ı Rusya'ya göndererek ona yurt dışında eğitim aldırmasıdır. Fikret de oğlunun eğitimine büyük önem vermiş, o da oğlunu eğitim alması için İskoçya'ya göndermiştir. Her ikisi de içinde buldukları süreçte, memleketlerinin modern dünyadan geri kalmış olduğunu kabullenerek bilimin yurt dışında aranması gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda çocuklarının yurt dışında eğitim almasını doğru bulmuştur.

8. Her iki şair de kendilerinden sonra gelecek ideal neslin temsilcisi olarak gördükleri oğullarına çok düşkündür. Fikret de Abay da çocuklarını adeta birer kahraman olarak görmüştür. Halûk ve Abdurahman onların gözünde mükemmel özelliklere sahiptir. Bu iki babanın oğullarına olan aşırı düşkünlüğü, iki çocuğun hazin sonu nedeniyle babalarını büyük bir üzüntüye gark etmiştir.

Abay'ın oğluna olan sevgisini *Dümkü Merhum Yiğit Abiş* adlı şiirde görmek mümkündür. Abay oğlunun ölümünden sonra yazdığı bu şiirde Abiş'in eşsiz benzersiz, hiç kimseye benzemeyen bir çocuk olduğunu dile getirmektedir. Şiirde ortaya konulan Abiş imajı, mükemmel özelliklere sahip bir imajdır.

Dümkü merhum yiğit Abiş
Benzemezdi hiç kimseye.
Yüreği sıcak, bedeni çelik,
Doğuştan benzersizdi.
Sıgmadı şöhreti elime,
Aklı yatkındı bilime.
Garipten çekmezdi elini,
Yapardı elinden geleni.
Kimseye mihnet yüklemez.
Çalışıp kazanırdı ekmeğini.
Birisine borcu olsa,
Öderdi hep fazla fazla.
Samimi, saf yüreğini,
Kirlenmeden göçtü gitti.
Beklenmedik ölümden

Korkuyorum da demedi,
Olmaz kaderi değiştirmek
Sabırlı olmak gerek (Abay, 2020, s. 249).

Tevfik Fikret de Promete gibi kahraman olarak düşündüğü oğluna hitaben yazdığı şiirlerde sevgi dolu ve şefkatli bir üslup kullanmıştır. Halûk'un İskoçya'ya gidişi üzerine yazdığı veda şiirinde oğlu Halûk'a olan bu sevecen ve şefkatli üslubu dikkat çeker.

Elveda, ey sevimli yolcu! Gecen,
Gündüzün dâimâ yüzün gibi şen,
Rûh-ı safın kadar beşûş olsun;
Geçtiğin yer çiçek, çemen dolsun...

Elveda, ey şerefli yolcu! Hayât
Bir karış yol; fakat şüûn, akabât
Onu her gün biraz büker, uzatır.
Ey şetâretli yolcu, gün kısadır,
Gece ba'zan mahûf olur; lâkin
Sen cesur ol, gayur ol. En sakın

Yolculuk uykudur. Büyük kuşlar

Yenecek dalga, yok, kasırğa arar (Tevfik Fikret, 2006, s. 39).

9. Her ikisi de gençlik ideallerini sembolize eden oğullarına çok sayıda şiir ithaf etmiştir. Hatta Fikret bu şiirleri *Halûk'un Defteri* isimli bir kitapta toplamış, aynı zamanda kitabı kendisi resimlemiştir. Abay ise 1894, 1895 yılları arasında Abiş'in hastalanmasından vefatına kadar geçen süreçte oğluna pek çok şiir ithaf etmiştir.

10. Hem Abay hem de Fikret geleceğin aydınlık yüzü olarak tasavvur ettikleri ve o şekilde yetiştirmeye gayret ettikleri oğullarını kaybetmiştir. Tevfik Fikret, eğitim amacıyla İskoçya'ya gönderdiği oğlu Halûk'u, o Hristiyanlığı tercih edip bir daha yurduna asla dönmediği için manevî olarak kaybederken, Abay ise oğlu Abiş'i yakalandığı hastalıktan kurtulamadığı için cismen kaybetmiştir. Böylece bir bakıma her iki şairin umutları boşa çıkmış, tasavvur ettikleri geleceği temsil eden bu iki kahraman gerçekte düşünülen o geleceği inşa edememiştir. Bu nedenle de bu iki sembol çocuk sonları nedeniyle babalarını büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştır.

11. Fikret ve Abay her ikisi de şairliklerinin yanı sıra aynı zamanda sanatın farklı alanlarıyla da uğraşmıştır. Tevfik Fikret şairliği

yanında aynı zamanda resim sanatı ile meşgul olmuştur. *Halûk'un Defteri* şiir kitabını da kendisi resimlemiştir. Abay ise Kazak halk çalgısı olan dombıra sanatçısıdır, halk ozanıdır. Kendi şiirlerini bestelemiş ve dombıra eşliğinde icra etmiştir.

12. Her iki şair de ince ruhlı ve kırılğan bir yapıya sahiptir. Yaşadıkları olaylar onları derin bir üzüntüye boğmuş ve onları mizaç olarak içe kapanık yapmıştır. Özellikle de Abış'ın vefatı ve Halûk'un yurt dışında Hristiyan olarak bir daha memleketine dönmeyişi iki şairi hayattayken en çok etkileyen olaylardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tevfik Fikret Anadolu sahasında, Abay Kunanbay ise Kazakistan'da çok tanınan iki büyük şairdir. Bu iki şair farklı coğrafyalarda yaşasa da aralarında büyük benzerlikler vardır. Özellikle iki şairin oğullarıyla ilgili yaklaşımları birbirine çok benzemektedir. Her iki şair de oğlu şahsında yeni bir nesil tasavvur etmiştir. Onlara göre ideal şekilde yetişen bu yeni nesil memleketlerini içinde buldukları geri kalmışlıktan kurtaracaktır. Her açıdan donanımlı olan bu nesil ülkelerinde idareyi eline alacak ve yurtları için aydınlık bir gelecek inşa edecektir. Hem Fikret hem de Abay oğullarına böyle zor ve ulaşılmaz bir misyon yükledikleri için oğullarından beklentileri de o ölçüde büyük olmuştur. Ancak zaman içinde hiçbir şey bu iki şair babanın düşündüğü gibi gerçekleşmemiştir. Abay, iyi yetişmesi için büyük gayret gösterdiği, Rusya'ya göndererek eğitim aldıracağı oğlunu yakalandığı hastalık nedeniyle çok erken yaşta kaybetmiştir. Oğluna çok düşkün olan ve onu hayatının baharında kaybeden Abay daha sonra çok derin bir üzüntüye boğulmuştur. Oğlunun ölümü, onun hayata bakışını olumsuz yönde etkilemiştir. Fikret ise kendi döneminden, dönemin düzeninden, yönetiminden büyük rahatsızlık duyduğu için, oğlu Halûk'a büyük ümit bağlamıştır. Fikret kendisi, hürriyetsiz bir ortamda yaşamak zorunda kalmışsa da kendi şikayetçi olduğu her şeyi oğlu Halûk'un değiştirebilecek bir kahraman olacağına inanmıştır. Bu nedenle o da Halûk'a büyük ümitler bağlamıştır. Ancak zaman içinde Halûk babasını hayal kırıklığına uğratmıştır. Eğitim için gittiği İskoçya'da Hristiyan olmuş ve bir daha asla vatanına dönmemiştir.

Dönemlerinin öncülerinden olan Fikret'in ve Abay'ın sanatçı kimlikleri ve aydın bilinçleri nedeniyle çocuklarından beklentileri de farklı olmuştur. Ebeveynleri toplum önünde olan kişilerin çocuklarının hiçbir zaman ebeveynlerinin ve toplumun beklentilerini karşılayamadıkları bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan ebeveynlerin kendi başaramadıkları, yapamadıkları şeyleri çocuklarının omuzlarına yüklemeleri doğru bir yaklaşım değildir. Hem Abay hem de Fikret

örneğinde bu açıkça görülmektedir. Bu durumda hem ebeveynler hem de ebeveynlerinin hayallerini omuzlarında taşımak zorunda kalan çocuklar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle çocukların iyi yetişmesi için elbette ebeveynlere büyük sorumluluk düşmektedir. Ancak, çocuklara kaldıramayacağı yük yüklenerek, çocukların anne babalarının büyük idealleri altında ezilmemesi gerekir.

Türk edebiyatı ile Kazak edebiyatı arasında devir, şahsiyet, eser gibi daha pek çok konuda benzerlikler ve elbette farklılıklar söz konusudur. Bunların ortaya konulması için daha fazla karşılaştırmalı çalışmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca bu makalede benimsenen karşılaştırmalı yöntem, Kazak edebiyat sahasının bir Türk edebiyatçısı tanınmasına, Türk edebiyat çevresinin de bir Kazak edebiyatçısı tanınmasına, iki edebi çevrede birbirlerine karşı bir merak uyanmasına olanak sağlamıştır. Bu yöntemle yapılacak yeni çalışmalar her iki edebi çevrenin birbirini tanınmasına ve edebiyatlar arası ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu sebeple benzer yöntemlerle yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Abay (İbrahim Kunanbayev) (2020). *Şiirler, destanlar, bilge sözler / K. K. Tokayev'in giriş makalesi*. (Ayan, E. ve Kibar, Z., Çev.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk edebiyatının ana çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Avezov, M. (1990a). *Abay yolu birinşi kitap*. Almatı: Jazuvşı.
- Avezov, M. (1990b). *Abay yolu ekinşi kitap*. Almatı: Jazuvşı.
- Ayan, E. (2017). *Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve kara sözler*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Biray, N. (2020). Abay Kunanbay'ın eserlerindeki ifadelerinden hareketle sanatla ilgili görüşleri. *Doğumunun 175. Yılı Anısına Abay Kunanbayoğlu Sempozyumu (25-27 Kasım 2020) Bildiriler Kitabı* içinde (Temizkan, M., Türker İltter, F., Doğan Balcı, Ş. ve Adilov, M., Ed.) (s. 91-104), İzmir.
- Kaplan, M. (1995). *Tevfik Fikret devir-şahsiyet-eser*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2005). *Şiir tahlilleri 1 - Tanzimattan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kaplan, M. (2015). Bir gençlik kurgusu olarak Halûk'un Defteri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 186-212.
- Kınacı, C. (2016). *Kazak edebiyatında imaj ve kimlik (1925-1991)*. Ankara: Bengü.
- Kınacı, C. (2020). Kurgudaki Abay'ın Rus algısı. *Türk Dünyasının Bilgesi Abay Kunanbayoğlu içinde* (Biray, N., Kurmangaliyeva Ercilasun, G. ve Sağlam, S., Ed.) (s. 377-387), Ankara: Bengü.
- Korkud, R. (1970). *Türk edebiyatında şairler ve yazarlar*. Ankara: İş Matbaacılık.
- Sağlam, S. (20020). Abay yazınında gençlik ideali: Abdırâhman. *Türk Dünyasının Bilgesi Abay Kunanbayoğlu içinde* (Biray, N., Kurmangaliyeva Ercilasun, G. ve Sağlam, S., Ed.) (469-475), Ankara: Bengü.
- Tamir, F. (1998). Kazak Türkleri edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)* içinde (s. 423-449), Ankara: TKAE.
- Tevfik Fikret (2006). *Hâlûk'un defteri* (Uçman, A., Haz.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Uçman, A. (2012). Tevfik Fikret. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C 41, s. 9-13).